

ממשלה חדשה בעיראק – משמעויות לאיראן ולמחנה תומכיה

ירון שניידר וח צימט | 14 בנובמבר, 2022 | גיליון 1659

אחרי שנה של טלטלה פוליטית, שהובילה לעימות פנימי בין השיעים בעיראק, הצלחת המחנה השיעי הפרו-איראני להרכיב ממשלה בלי יריבו המרכזי של מחנה זה, מוקתדא סדר, מעוררת קורת רוח בקרב מפלגות והמליציות הפרו-איראניות בעיראק, כמו גם במשטר האיראני. אולם, כשם שהדרך להרכבת הממשלה הייתה רצופת מהמורות ובעיות פוליטיות וכלכליות שטרם נפתרו, כך גם המציאות שעמה תצטרך להתמודד הממשלה החדשה מאתגרת וטומנת בחובה פוטנציאל להסלמה מחודשת בעימות הפנים-עיראקי.

יותר משנה לאחר הבחירות לפרלמנט בעיראק, הסתיימה בסוף אוקטובר סאגת הרכבת הממשלה, בעוד המנצח בבחירות, המנהיג השיעי מוקתדא סדר, אינו חלק ממנה. בבחירות שהתקיימו ב-10 אוקטובר 2021 הפך סדר למנהיג הסיעה הגדולה ביותר בפרלמנט ובהתאם לכך הכריז על כוונתו להקים ממשלה שתישען על רוב פרלמנטרי, בלי המחנה הפרו-איראני, זאת, בניגוד לממשלות שהוקמו בעבר ובהן התבסס הרכב השרים על הסכמה רחבה בקרב כל המפלגות בפרלמנט, לרבות אלה המקורבות לאיראן.

המהפך בתמונת המצב הפוליטית בעיראק שהביא להקמת ממשלה על ידי תומכי איראן, שלא זכו במירב המושבים בבחירות לפרלמנט, הינו תוצאה של סדרת החלטות אימפולסיביות של סדר: לאחר שבמשך חודשים רבים לא הצליח להרכיב ממשלה שאינה נשענת על תמיכת הסיעות השיעיות הפרו-איראניות (המאוגדות ב"מסגרת התיאום"), הורה סדר במפתיע לכלל חברי סיעתו לפרוש מהפרלמנט בחודש יוני. בהמשך אף קרא לתומכיו לצאת למחאה ברחובות שהלכה והסלימה עד כדי עימות אלים ב"מתחם הירוק" בבגדאד, שבו שוכנים מבני שלטון וארמון הנשיאות. יום קרב זה, בסוף אוגוסט, היה שיאן של הפגנות והתנגשויות בין תומכי סדר למחנה השיעי היריב ובמהלכו דווח על חילופי אש בין פעילי מיליציות משני הצדדים. בתוך פחות מיממה נהרגו עשרות בני אדם, עד כי סדר הורה לתומכיו לעזוב את "המתחם הירוק" ובכך הסתיים האירוע. במקביל, מושביהם של חברי סיעת סדר הפורשים אוישו על ידי הבאים בתור לפי תוצאות הבחירות במחוזות הבחירה השונים, ו"מסגרת התיאום" נטלה את המושכות של הרכבת הממשלה.

אחרי מגעים והתייעצויות עם מנהיגי סיעות הפרלמנט, ובמיוחד מנהיגי המפלגות הכורדיות שהיו חלוקים בסוגיית זהות הנשיא, הושגה פשרה לפיה הפוליטיקאי הכורדי עבד אללטיף רשיד

יהיה נשיאה הבא של עיראק והוא אושר בהצבעה פרלמנט. מיד אחרי מינויו הטיל הנשיא החדש את הרכבת הממשלה על מועמד "מסגרת התיאום", מוחמד שיאע א-סודאני. בניסיון לפייס את סדר, שבעקבות פרישת חברי סיעתו דרש להקדים את הבחירות לפרלמנט, הודיע א-סודאני כי ממשלתו תיערך לקיים בחירות בתוך שנה. בהצבעה שנערכה מספר ימים לאחר מכן, אושר הרכב השרים שהציע א-סודאני. שר ההגנה בממשלה הוא ת'אבת אלעבאסי, המייצג קואליציה של מפלגות סוניות בפרלמנט. לתפקיד שר הפנים מינה אל-סודאני את הגנרל עבד אלעזיז אל-שמרי, ששימש קודם לכן כסגן מפקד המבצעים המשותפים של כוחות הביטחון העיראקים. בהמשך הודיע א-סודאני כי הוא יפקד ישירות על שירות המודיעין הלאומי, באופן זמני, אחרי שהדיח את ראש השירות שמינה קודמו בתפקיד, מוסטפא אל-כאזמי.

ראש הממשלה המחדש, מוחמד א-סודאני, בן 52, כיהן בשני העשורים הקודמים בתפקידים בכירים במגזר הציבורי - החל בשלטון המקומי, כמושל מחוז מיסאן הגובל באיראן, ובהמשך כשר בממשלותיהם של נורי אל-מאלכי וחידר אל-עבאדי. בתחום קשרי החוץ, ניכרת בשלב זה מגמת המשכיות למדיניות שימור הקשרים הדיפלומטיים עם צדדים שונים ואף יריבים המעורבים בעיראק, כפי שעלה משיחותיו של א-סודאני עם מזכיר המדינה האמריקאי ושגרירי ערב הסעודית ואיראן בעיראק, בימים שלאחר כניסתו לתפקיד.

עד כה נמנע ראש הממשלה החדש א-סודאני מהתייחסות מפורשת לפעילות המיליציות הפרו-איראניות שאינן מתואמות עם הממשלה, ובקווי היסוד של ממשלתו הוא מסתפק באמירה כללית, המופיעה בשולי החלק הביטחוני, לפיה הממשלה תשתדל לשים קץ לתופעת הנשק שאין עליו שליטה מדינית. זהו שינוי משמעותי ביחס למדיניות קודמו, מוסטפא אל-כאזמי, שהבליט בכותרות הראשיות של קווי היסוד של ממשלתו את ריכוז כל הנשק במדינה בידי מוסדותיה הביטחוניים ובהתאם לכך אף פעל לאכיפת החוק נגד המיליציות הפרו-איראניות, אף שלא הצליח לממש מטרותיו.

העובדה שא-סודאני הוא איש אמונו של נורי אל-מאלכי, יריבו המר של סדר, וההשפעה הניכרת של המיליציות הפרו-איראניות על החלטות ממשלתו (כגון מינויו של עיתונאי מקורב להן לתפקיד ראש לשכת ההסברה במשרד הממשלה) מבהירים שראש הממשלה הנוכחי לא רק נוח יותר מקודמו עבור המיליציות, אלא אף פועל לרצותן. עניין זה מעיב על יחסי הממשלה עם מוקדאא סדר ותנועתו. ההיערכות לבחירות מוקדמות אף היא עשויה להחריף את העימות הפנים-שיעי, שכן בדרך לבחירות הללו מתכננת "מסגרת התיאום" להעביר בפרלמנט תיקון לחוק הבחירות, במטרה להגדיל את סיכויי המחנה הפרו-איראני בבחירות הבאות - מה שעשוי להוביל לעוד התנגשות עם סדר ותומכיו.

קודם להישג שבהקמת הממשלה החדשה ובעקבות תוצאות הבחירות לפרלמנט העיראקי התעורר באיראן חשש מפני ערעור מעמדה והשפעתה בעיראק. יתר על כן, העימותים החריפים שפרצו בתוך "הבית השיעי" עוררו דאגה בטהראן מפני אובדן הציבות ב"חצר האחורית" שלה. לנוכח חשש זה פעלה איראן בניסיון לתווך בין הזרמים הפוליטיים השיעים

ולכונן ממשלה יציבה, שתבטיח את האינטרסים שלה בעיראק, לרבות האינטרסים הכלכליים החיוניים שלה. במאמצים אלה מילא תפקיד מרכזי מפקד כוח קודס של משמרות המהפכה, אסמאעיל קאא'ני. בשנה האחרונה קיים קאא'ני שורת ביקורים בעיראק, שבמהלכם נפגש עם נציגי הסיעות השיעיות, לרבות סדר, וכן עם נציגי המפלגות הכורדיות בצפון עיראק. בפברואר 2022 דיווחו מקורות עיראקים, כי במהלך פגישתו עם סדר העביר לו קאא'ני מסר ממנהיג איראן, עלי ח'אמנהאי, ובו קריאה לשמירת אחדות המחנה הפוליטי השיעי בכל תנאי. אלא שגם לאחר מכן סירב סדר לכינון ממשלה בהשתתפות המיליציות המקורבות לאיראן.

כצפוי, המשטר האיראני מיהר לברך על הקמת הממשלה בראשות א-סודאני והוא צפוי לשאוף לנצל את השפעתו על ממשלה זו כדי לקדם את היעדים ארוכי הטווח שלו בעיראק, חרף תוצאות הבחירות הפרלמנטריות וחילוקי הדעות החריפים במחנה השיעי, שסיפקו עדות נוספת לאילוצים הניצבים בפני איראן. חיסול מפקד כוח קודס, קאסם סולימאני, ובכיר המיליציות השיעיות הפרו-איראניות, אבו-מהדי אל-מוהנדס, בינואר 2020, הנחית מכה קשה על יכולתה של איראן לקדם את יעדיה האסטרטגיים בעיראק. מותם לא הוביל אומנם לנסיגת איראן מיעדי העל שלה בעיראק, אך הוא חייב את משמרות המהפכה וכוח קודס בהנהגת היורש קאא'ני להתאים את המשימות ומאפייני פעילותם לנסיבות המשתנות. חיסול אל-מוהנדס גם פגע במידה מסוימת ביכולתה של איראן לשמר את שליטתה במיליציות השיעיות בעיראק. בנוסף נאלצה איראן להתמודד עם השלכות מדיניותו של ראש הממשלה היוצא, מוסטפא אל-כאזמי. מאז בחירתו לראשות הממשלה ניכר היה כי הוא נחוש למנוע את הפיכת ארצו לזירת התגוששות בין איראן לארצות הברית, לשמר את קשרי ארצו עם הממשל האמריקאי ולהגביל את השפעתן של המיליציות השיעיות, במיוחד אלה הנאמנות לאיראן, שנתפסו על ידו כעלולות לערער את היציבות במדינה. נוכח המורכבות של הזירה הפוליטית בעיראק, ובעיקר הפיצול בעמוק במחנה השיעי, מנסה איראן "להלך בין הטיפות" תוך הפגנת פרגמטיות וזהירות במאמץ לשמר את קשריה עם הממשלה המרכזית בבגדאד ועם המיליציות השיעיות הנתמכות על ידה.

כישלוננו של סדר בסבב הנוכחי של המאבק הפנימי במחנה השיעי מספק עדות נוספת ליכולתן של המיליציות הפרו-איראניות בתמיכת טהראן להבטיח את האינטרסים שלהן, ולהשפעה שיש למשטר האיראני כיום בתהליכים פוליטיים ובמוקדי קבלת ההחלטות בעיראק השכנה. זאת, חרף הביקורת הציבורית הגוברת על הפיכת המיליציות הללו למוקד כוח מתחרה לשלטון המרכזי ועל ההתערבות האיראנית בכלל. דווקא לנוכח האתגרים המחריפים מבית ומחוץ, בראשם המשבר הכלכלי המחרף, המחאה המתמשכת מבית והעימות הנמשך עם ארצות הברית בהיעדר הסכם גרעין, מייחסת איראן חשיבות רבה אף יותר להשפעתה בעיראק והיא נחושה לשמר אותה לאורך זמן.

הצלחתה של הממשלה החדשה לשמור על יציבות עד לבחירות מוקדמות, ובפרט להעביר את התיקון לחוק הבחירות ולקיימן במועד המתוכנן, כפי שהבטיח א-סודאני, תלויה בהסכמה (או,

לכל הפחות, בהיעדר התנגדות פעילה) מצד סדר וזה כלל לא מובטח כרגע. בסיס התמיכה העממי שלו והמיליציה שבה הוא מחזיק מקנים לו כוח היזק העלול לשמש אותו לפגיעה במהלכי הממשלה החדשה. יתרה מזאת, גם אחרי שהוכרע הקרב על זהות ראש הממשלה לטובת המחנה הפרו-איראני, עדיין לא נפתרו בעיות היסוד הפוליטיות שהובילו לפיצול בקרב השיעים בעיראק – בדגש על השחיתות השלטונית וההתערבות של איראן והמיליציות הפועלות בתמיכתה בפוליטיקה העיראקית. נושאים אלה צפויים להמשיך לעמוד במוקד של ויכוחים, מתחים ואולי אף התנגשויות נוספות בין הכוחות השיעים היריבים.

עורכי הסדרה: ענת קורץ ואלדד שביט